

IOAN-AUREL POP, *Românii și maghiarii în secolele IX–XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română (*Bibliotheca rerum Transilvaniae*, X), Cluj-Napoca, 1996, 246 p., 3 hărți

Impus în medievistica românească printr-un șir de studii referitoare la structurile social-politice ale comunităților locale, prin editarea volumului de documente *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea (1402–1473)* (Cluj-Napoca, 1989), împreună cu Adrian Andrei Rusu și Ioan Drăgan, și îndeosebi prin monografia *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV–XVI* (Cluj-Napoca, 1991), istoricul clujean Ioan-Aurel Pop se repropulsează în centrul interesului

colegilor de breaslă printr-o nouă, remarcabilă sinteză, a cărei prezentare ne-am asumat-o în rândurile de mai jos.

Problema celor dintâi contacte dintre români și unguri și a conviețuirii lor în primele secole de după pătrunderea acestora din urmă în Transilvania, ca și cea a genezei organismelor statale în respectivul teritoriu, au făcut obiectul unor vechi și stăruitoare investigații, mai cu seamă în istoriografia românească, maghiară și germană, de aici decurgând numeroase reușite notabile. Relativ recent, în

literatura istorică din Ungaria s-au luat din nou în dezbateră chestiunile menționate în cadrul unei ample istorii a Transilvaniei (*Erdély története*, I–III, coord. B. Köpeczi, Budapesta, 1986), care a cunoscut ulterior o formă abreviată și revizuită în limba maghiară (*Erdély rövid története*, coord. B. Köpeczi, Budapesta, 1989), tradusă și în limbi de largă circulație internațională (*Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Herausgegeben von B. Köpeczi, Budapesta, 1990; *Histoire de la Transylvanie*, sous la direction de B. Köpeczi, Budapesta, 1992).

Existența unei literaturi științifice abundente dedicată problemelor amintite constituie, pe de o parte, un avantaj pentru cel ce le supune unor noi abordări, dar, pe de altă parte, îi creează obligații imprescriptibile de a nu face abstracție de realizările precedesorilor săi și, totodată, de a le depăși prin vastitatea documentației și prin nivelul interpretativ. Este ceea ce a avut în vedere și a reușit Ioan–Aurel Pop, cu toate că nu și-a disimulat scepticismul că demersurile întreprinse ar fi de natură să pună capăt controverselor și atitudinilor greu conciliabile (p. 5). Chiar dacă nu o declară explicit, însăși persistența respectivelor aspecte litigioase l-au determinat să se orienteze către subiectul ales, în tentativa de a le dezamorsa, cu atât mai mult cu cât suspectează pe unii confrăți de pe alte meridiane de lipsă de onestitate profesională, atunci când ignoră sau diminuează drastic aportul românilor la procesele demografice și politice transilvănene din zorii evului mediu (p. 6–8).

Potrivit mărturisirii exprimate în cuvântul introductiv al volumului, autorul și-a propus să abordeze în mod prioritar, „pe baza izvoarelor scrise mai ales, cele dintâi contacte între români și maghiari, chestiunea originii și geneza celor două popoare, problema denominării lor, a creștinării și formării statelor la Dunărea Mijlocie și de Jos” (p. 5), program extrem de ambițios prin largă cuprindere tematică și cronologică, depășind o jumătate de mileniu.

Intuind că perceperea la o înaltă cotă de exigență a unor traicectorii existențiale sinuoase reclamă perspective ample pe plan sincron și diacronic, Ioan–Aurel Pop nu a pregetat să pornească investigația cu momentul retragerii aureliene din Dacia, urmărind raporturile daco-romanilor cu triburile alogene pe parcursul întregii epoci a migrațiilor, în paralel cu prospectarea specificității coabitării etniilor romanice occidentale cu neamurile germanice (p. 24–26). Studiul comparativ cu arealuri etno-culturale privilegiate din punctul de vedere al abundenței materialului informativ este cotelat drept sugestiv pentru explicarea secvențelor definitorii ale procesului etnogenezei românești. În condițiile în care pentru spațiul carpato-dunărean se înregistrează o vădită penurie a surselor narative aferente celei de-a doua jumătăți a mileniului I și primelor secole ale mileniului următor, este evident că metoda comparativă cumulează valențe de neignorat. Ar fi fost fără îndoială util ca autorul să fi apelat în mai mare măsură și la rezultatele cercetărilor arheologice, relevante îndeosebi pentru aspectele de ordin demografic, economic și cultural.

Ioan–Aurel Pop subscris – desigur pe bună dreptate – la ideea că aria de formare a poporului român a fost foarte largă, cuprinzând teritorii de pe ambele maluri ale Dunării, cursul marelui fluviu nefiind considerat un hotar etno-lingvistic, ci

o axă a romanității orientale (p. 27). Izolarea acesteia de masa latinofonă din vestul Europei s-ar fi produs ca urmare a stabilirii masive a elementelor etnice slave în spațiul carpato-dunărean și în Peninsula Balcanică, această ruptură adâncindu-se după formarea Sfântului Imperiu Roman de națiune germanică, când polarizarea lumii occidentale spre Roma devine și mai pregnantă (p. 34–35). Ca forme de organizare politică în perioada de etnogenază a poporului român se opinează că ar fi fost proliferate așa-numitele *romanii* sau *romanii populare*, după fericita formulă a lui Nicolae Iorga (p. 46–47).

După un prim capitol, în care se tratează câteva dintre aspectele prioritare ale etnogenezei românești – evocate deja în sumar în rândurile anterioare –, urmează un altul ce prospectează stadiul social-economic al societății maghiare în perioada de sălășluire în arealul ponto-caspic, etapele pătrunderii ungarilor spre vest și ale cuceririi Pannoniei, expansiunea împotriva Transilvaniei și cele dintâi contacte cu comunitățile neolatine (p. 51–66). Încercându-se să se estimeze numărul ungarilor în momentul stabilirii în noua lor patrie din bazinul mijlociu al Dunării, se apelează nu numai la puținele date care îi privesc pe ei înșiși, ci și la altele referitoare la diferitele populații aflate în migrație în Europa mileniului I (p. 66–69), probleme pe care Ioan–Aurel Pop le-a abordat și într-o lucrare cu dimensiuni mai reduse, având o tematică parțial identică cu cea a volumului prezentat: *The Ethno-Confessional Structure of Medieval Transylvania and Hungary (9th–14th Centuries)* (Bulletin of the Center for Transylvanian Studies, III; 4, 1994).

Pentru o edificare asupra veridicității informațiilor conținute de cronicile latino-maghiare din secolele XII–XIV, se întreprinde o utilă analiză critică a textelor, evocându-se și sinuozițiile ce și-au făcut loc în istoriografie în legătură cu acest aspect. Prin prisma respectivei analize, rezultă că reținerile ce s-au exprimat față de autenticitatea datelor din cronică Notarului anonim sunt nejustificate, astfel că ele își păstrează valoarea, chiar dacă diversele formulări ascund diferite ambiguități, a căror decodificare nu este întotdeauna facilă (p. 69–74). Autorul reia discuțiile privind mențiunile din câteva cronici referitoare la denumirea de *pastores Romanorum* atribuită vlahilor, observând generalizarea atestării românilor în zona Pannoniei în perioada anterioară sosirii ungarilor în diverse surse narative (p. 78–83). Se remarcă, de asemenea, faptul că între grupurile etnice stabilite în Ungaria arpadiană, enumerate în cronici, niciodată nu apare și numele românilor, ceea ce este grăitor pentru autohtonismul acestora (p. 83).

Capitolul cel mai amplu din acest volum este dedicat genezei formațiunilor statale din spațiul carpato-dunărean. Principalul izvor care a servit ca eșafodaj pentru reconstituirea faptelor expuse a fost în chip firesc *Gesta Hungarorum* a Notarului anonim, prospectat cu acuitate nu numai în sfera substanței informaționale, ci și în ceea ce privește viziunea politică relativ la evenimentele cu caracter general (p. 84–86). Amănuntul furnizat de Anonymus privitor la numele de *duca*, derivat de la latinescul *dux*, -*cis*, purtat de comitele cetății Loborcy, atacată de unguri descălecători imediat după traversarea Carpaților Păduroși, este interpretat ca fiind o dovadă asupra originii sale românești (p. 88). În legătură cu

ducatul lui Zubur de la Nitra, se presupune că ar fi fost o parte a moștenirii cnezatului Moraviei Mari (p. 90), în timp ce ducatul lui Salanus, urmaș al lui Kean, „mare duce al Bulgariei”, ar reflecta extinderea Țaratului bulgar pe valea Tisei (p. 90–91).

În încercarea de a acredita ideea existenței unor formațiuni politice autohtone în regiunile nord-dunărene, în perioada anterioară pătrunderii ungarilor, se face apel și la unele izvoare care, în ceea ce ne privește, nu inspiră încredere. Ne referim mai întâi la *Geografia* atribuită armeanului Moise Chorenaf'i, unde se menționează țara *Balak*, toponim derivat desigur de la forma *blac/vlah*, care desemna pe români (p. 94–95). Potrivit concluziilor unor prestigioși armenologi, autorul respectivului tratat de geografie ar fi în realitate Anania Sirakaț'i, cărturar din secolul al VII-lea, când o eventuală atestare a țării *Balak* ar fi fost neverosimilă, ceea ce ar pleda pentru ideea că pasajul ce conține mențiunea evocată ar reprezenta o interpolare târzie, probabil de la începutul mileniului II (Cf. V. Spinei, *Moldova în secolele XI–XVI*, ed. a 3-a, Chișinău, 1994, p. 104–105). Cu toată audiența dobândită în medievistica românească, nu ni se pare convingătoare nici identificarea cu românii a poporului „creștin” *N.n.d.r.* (p. 95), amintit în secolul al XI-lea de cronicarul persan Gardizi (Cf. Al. Boldur, *V-n-n-t-r din scrisoarea cahanului Iosif și N-dr-r al lui Gardizi*, în *Studii și cercetări istorice*, XIX (II, SN), 1946, p. 194–197; C. Cihodaru, *Există știri despre români în operele unor scriitori afgani sau persani din secolele X–XI?*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, SN, Sect. III, a. *Istorie*, XV, 1969, 2, p. 157–170).

O minuțiozitate deosebită se manifestă în legătură cu analiza pasajelor din Anonymus referitoare la ducatele lui Menumorut, Glad/Ahtum (Ohtum), Gelu și Geula (Iulius, Gyla), pasaje ce au dobândit relevanță suplimentară prin juxtapunerea cu anumite mărturii extrase din documente ulterioare. Dacă în ceea ce-l privește pe Menumorut se concluzionează că problema stabilirii etniei acestui dinast este insolubilă, în schimb se aduc mai multe argumente din care ar rezulta caracterul pluriethnic al voievodatului său, unde o pondere însemnată o dețineau românii (p. 108–112). Considerații foarte interesante întâlnim și despre ducatul lui Glad, a cărui supunere se estimează că s-ar fi realizat în mai multe etape: cel dintâi atac al cetelor maghiare s-ar fi produs în timpul vieții lui Arpad, deci înainte de anul 907, când și-a dat obștescul sfârșit, iar cel decisiv prin 934, când a avut loc și o mare expediție a ungarilor în Imperiul bizantin (p. 115–116). De vreme ce un urmaș al lui Glad – Ahtum (Ohtum) – își permitea ca în prima parte a domniei lui Ștefan I cel Sfânt să ducă o politică independentă și să ignore autoritatea suveranului Ungariei, este de la sine înțeles că domeniile strămoșilor săi nu fuseseră integrate efectiv posesiunilor maghiare, ci doar supuse și obligate la plata tributului (p. 116–117). Existența lui Glad și a lui Ahtum (Ohtum) este certificată și de toponimele derivate de la numele lor, răspândite cu precădere în Banat (p. 119–120, 130). Mărturiile despre vechimea și extensia vieții monahale ortodoxe în Banat și în alte teritorii din componența Regatului arpadian – asupra căreia ar fi fost poate util să se fi avut în vedere și

remarcabilele contribuții ale lui Gy. Moravcsik (*The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary*, în idem, *Studia Byzantina*, Budapesta, 1967, p. 326–340), A. L. Tăutu (*Griechische Klöster im mittelalterlichen Ungarn*, în *Bună Vestire*, XIV, 1975, 1 (*Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 de ani*, *Opere*, I, *Istorice*), p. 171–194) și V. V. Muntean (*Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)*, București, 1984, p. 33–35) – relevă indirect și existența unor comunități numeroase de aceeași confesiune (p. 128–129).

Un alt capitol al volumului – cel de-al 4-lea și ultimul – schițează principalele coordonate ale istoriei Transilvaniei în secolele XI–XIV, reliefându-se cu precădere etapele cuceririi sale de către unguri, colonizarea secuilor și sașilor, structurile sociale, adunările de „stări” etc., în aceasta din urmă problemă, în legătură cu care Ioan–Aurel Pop s-a oprit și cu alte prilejuri, domnia sa având contribuții esențiale (p. 148–191).

„Considerațiile finale” rezumă câteva din concluziile la care s-a ajuns prin analiza unei bogate și variate paletă tematică, insistându-se asupra anumitor aspecte controversate (p. 192–201). Între altele, autorul subliniază soliditatea dovezilor ce atestă continuitatea elementului romanizat la nordul Dunării și participarea sa la organizarea structurilor statale, în pofida instabilității politice datorate activizării fluxului migrațiilor alogene. După opinia sa, noțiunea de „formațiune prestatală” este neadecvată realităților politico-administrative de la începutul mileniului II (p. 197–198). Ca și pe parcursul întregii lucrări, în segmentul său concluziv se adoptă un pregnant ton polemic cu reprezentanții ultrasubiectivi ai unor istoriografii străine.

Volumul este prevăzut cu trei hărți utile, redând spațiul ocupat de ducatele lui Menumorut, Glad și Gelu, cu un amplu indice toponimic și onomastic (p. 203–231), precum și cu o bibliografie selectivă, ce include și abrevierile folosite (p. 223–243).

Noua sinteză a apreciatului universitar clujean Ioan–Aurel Pop reprezintă o contribuție importantă la clarificarea a numeroase probleme de cel mai mare interes pentru evoluția istorică a românilor în evul mediu și a legăturilor acestora cu ungurii, reflectând o cunoaștere aprofundată a tematicii abordate și un larg orizont istoric, care, pe de o parte, a permis circumscrierea articulată a fenomenelor specifice societății românești în ansamblul european, iar, pe de altă parte, i-a definit mai concludent trăsăturile proprii. Analiza pertinentă a unor chestiuni de detaliu a fost de natură să ofere clarificări pentru aspecte dezbătute de multe decenii în istoriografia românească și străină. Pe lângă aceste calități, lucrarea lui Ioan–Aurel Pop se impune prin logica concluziilor și prin limpezimea enunțurilor, ceea ce facilitează receptarea bogatului său conținut de idei. Rămânem doar cu regretul că acestei valoroase și utile monografii, în care s-a investit din plin erudiție și discernământ critic, nu i s-a asigurat, cel puțin până în momentul încheierii redactării rândurilor de mai sus, o difuzare corespunzătoare.

VICTOR SPINEI